

" Αντί " 15/6/2007

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΒΟΣΤΩΝΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΟΡΘΩΣΗΣ

Οι μάταιες προσπάθειες

Μια συνομιλία του Κώστα Κριππά με τον Ηλία Γυφτόπουλο

Η τεχνοκρατική αντίληψη των πραγμάτων και ο προγραμματισμός για τον εκσυγχρονισμό εισέβαλαν μαζί στην Ελλάδα με τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Όχι πως δεν υπήρξαν προγραμματισμοί και συνακόλουθα τεχνικά επιτεύγματα στον Μεσοπόλεμο, αλλά δεν εντάσσονταν στην νεότερη αντίληψη της κατάστρωσης ενός γενικού και λεπτομερούς σχεδίου. Δεν θα δυσκολευθούμε να βρούμε τεχνικά επιτεύγματα και έργα ολικής που μαρτυρούν άρτια τεχνική οργάνωση και προγραμματισμό. Αρκεί να αναφερθεί το όντως «πρόκλητο» έργο της αποκαταστάσεως του ενάμισι περίπου εκατομμυρίου προσφύγων μετά την Μικρασιατική καταστροφή: στη δεκαετία του '20 αποκαταστάθηκαν σε ημιμόνιμες ή μόνιμες κατοικίες τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Όμως μόνο στην Κατοχή και στην Απελευθέρωση συναντούμε προσπάθειες συνολικού εθνικού προγραμματισμού με στόχα την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη. Ας θυμηθούμε πρώτα την μελέτη Πεζόπουλου για την ηλεκτρική ενέργεια, η οποία προανήγγειλε τη μετέπειτα ίδρυση της ΔΕΗ. Μετά, τις προσπάθειες του Κ. Βαρβαρέσου και του Κωνσταντίνου Δοξιάδη, ειδικότερα κατά την θητεία του τελευταίου στο Υπουργείο Ανοικοδομήσεως στα πρώτα μετακατοχικά χρόνια [είναι πολύ διαφωτιστικά, τόσο η μελέτη του καθηγητή Χ. Χατζηρωσή που συγκρίνει το γαλλικό σχέδιο προγραμματισμού με το ελληνικό, Chr. Hadziiofilis, «Postwar planning in France and Greece: An essay in comparison», Journal of Modern Hellenism 63-73, όσο και ο πρόσφατος τόμος με επιμέλεια του καθηγητή Α. Κύρση για το έργο του Δοξιάδη]. Τέλος την αριστερή

πρόταση, όπως την διετύπωσε ο Δ. Μπάτσος, για την Βαριά Βιομηχανία στην Ελλάδα καθώς και τις συζητήσεις στον *Αντίο* και άλλα περιοδικά της εποχής.

Η αφήγηση που ακολουθεί πρέπει να τοποθετηθεί σ' αυτό το κλίμα, παρουσιάζει όμως ιδιομορφίες, γιατί σε μεγάλο βαθμό η όρση εκτυλίσσεται και εκτός του ελλαδικού χώρου, όμως σε αυτήν συμμετέχουν πρόσωπα γνωστά από την μετέπειτα ιστορία τους. Γράφεται για μια άγνωστη απόπειρα γιατί απέτυχε ολασχερώς, ακόμη και στο να παρουσιασθεί μέχρι τώρα δημόσια. Αφηγητής είναι ο καθηγητής Ηλίας Γυφτόπουλος, που και σήμερα βρίσκεται στο MIT, στον κλάδο της ασφάλειας αντιδραστήρων. Διετέλεσε αργότερα, επί κυβερνήσεως Κ. Καραμανλή του πρεσβυτέρου, σύμβουλος για θέματα ατομικής ενέργειας και ενεργειακής πολιτικής. Ο Ηλίας Γυφτόπουλος, σημαντικό στέλεχος της ομογένειας στη Βοστώνη, και μάλιστα στο Καμπριτζ, μου αφηγήθηκε στις 19 Ιουνίου 1989 την ιστορία αυτή, συμβουλευόμενος φάκελο με έγγραφα και επιστολές που μου διάβαζε. Μαγνητοφώνησα τη συνέντευξή του και εδώ την μεταγράφω περιοριζόμενος σε σύντομο σχολιασμό, αφήνοντας τον χιμώδη λόγο του αυτούσιο, έναν λόγο που αποπνέει αυτό το άρωμα της δεκαετίας του '50 που σήμερα έχει εκλείψει. Η μνήμη μου παρέμβαση συνίσταται στην περικοπή επαναλήψεων και το συμμάζεμα του κειμένου, όπου τούτο χρειάζεται.

Ο Ηλίας Γυφτόπουλος.

Γυφτόπουλος: Πώς δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα τα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης το 1953. Για πρώτη φορά στη ζωή μου είδα στη Γερμανία τόσο ομοιογενής μπορεί να είναι μια χώρα, γιατί πηγαίναμε σε μια

μεγάλη πόλη και μετά σε ένα μεγάλο χωριό και γρήγορα πηγαίναμε σε μια χωριάτικη ιστορία, Πανεπιστήμιά. Και αυτή ήταν μια τελείως διαφορετική εικόνα από εκείνην μέσα στην οποία είχα μεγαλώσει εγώ, και που αν μεν ήσαν

στο κέντρο των Αθηνών υποτίθεται ότι ήσαν μεταξύ μορφωμένων ανθρώπων χωριά ή και βέβαια στα ορεινά μέρη, ήταν τελείως διαφορετική εικόνα, σαν τη μέρα με τη νύχτα από απόψεως φτώχειας, δυστυχίας, συνθηκών ζωής,

υγείας, συνθηκών εκπαίδευσης κ.ρ.κ. Και αυτό μου κέντρισε πολύ το ενδιαφέρον και άρχισα να σκέπτομαι αν ποτέ θα μου δοθεί η ευκαιρία, προφανώς ήμουν ακόμη σπουδαστής, να συντελέσω να προσδεύσει όλη η Ελλάς οικονομικά και κοινωνικά και πνευματικά.¹

■ Η κατάσταση αυτή της Γερμανίας είχε κάποια σχέση με την ιστορία της, μικρά κράτια, ανεξάρτητα πολλά Πανεπιστήμια, άλλες ιστορικές διαδρομές, διαφορετικές από εκείνη της Ελλάδας. Είχαμε συναίσθηση αυτών.

Γυφτόπουλος: Είχα συναίσθηση ότι υπήρχαν, αλλά για πρώτη φορά στη ζωή μου συνειδητοποίησα -γιατί άλλωστε ούτε επιστήμων ήμουν ακόμη ούτε μεγάλος- ότι είναι δυνατόν να γίνουν αυτά τα πράγματα, ενώ μέχρι εκείνη την στιγμή, χωρίς εμπειρίες προσωπικές στα ξένα αλλά απλώς μέσα από τα βιβλία, νόμιζα ότι ήταν πολύ μακριά για την Ελλάδα. Η Γερμανία με έκανε να συνειδητοποιήσω ότι είναι δυνατόν να γίνουν αυτά και στην Ελλάδα.

Τέλειωσα τις σπουδές μου. Και στον τελευταίο χρόνο και στον προτελευταίο θυμάμαι πως είχα αρχίσει να δίνω μεγαλύτερη προσοχή στα τεχνικά μαθήματα. Π.χ. όταν έγινε καθηγητής ο Αγαπητόδης² νομίζω ότι αποτελούσα εξαίρεση μεταξύ των σπουδαστών του Πολυτεχνείου που έπαιρνα τα μαθήματά του με μεγάλο ενδιαφέρον και όχι απλώς για να πάρω 5 και να περάσω, γιατί αισθάνθηκα ότι αυτά τα πράγματα είναι εξίσου χρήσιμα, όπως οι διαφορετικές εξετάσεις που μαθαίναμε.

Έφυγα το '53, όταν τέλειωσα τις σπουδές μου, και ήρθα εδώ στις ΗΠΑ. Τότε άρχισα να τα συνειδητοποιώ ακόμη περισσότερο υπό την εξής έννοια: με ενόχλησε πάρα πολύ ότι οι περισσότεροι άνθρωποι που συναντούσα

εδώ εθεωρούσαν την Ελλάδα σαν μια χώρα που ήταν τόσο υπανάπτυκτη που δεν ήξεραν καν αν υπήρχαν αυτοκίνητα, ή ηλεκτρισμός, ή δρόμοι, ή τηλεφώνια, και μου έκαναν τέτοιου είδους ερωτήσεις πάντοτε αναφερόμενοι στο θαύμα της αρχαίας Ελλάδος και την μεγάλη δυστυχία της σύγχρονης Ελλάδος. Και μ' έπιασε μια μανία και ένα άγχος ότι αυτή η εικόνα έπρεπε να αλλάξει.³ Και ότι -παρότι είχαμε προβλήματα στην Ελλάδα- είχαμε αρχίσει να διορθωνόμαστε, κανένας δεν το ήξερε- έπρεπε κατ' αρχήν να το μάθουμε και κατόπιν δειλότερο λόγω έπρεπε εγώ να συμβάλω για να αλλάξει αυτή η κατάσταση.

Ακριβώς αυτό με ενόχλησε, ότι η εικόνα που είχαν δεν ήταν πραγματική. Βέβαια η Ελλάδα δεν ήταν ΗΠΑ αλλά εν πάση περιπτώσει δεν ήταν και η ζούγκλα της Αφρικής όπως υποτίθεται με τις ερωτήσεις τους. Έγραψα σε πολλούς ανθρώπους τότε, στη διετία 1953-1954, να μου δώσουν στοιχεία πώς είχε διαμορφωθεί η οικονομία της Ελλάδος, πόσον είχε υποφέρει η Ελλάς στον πόλεμο, και μετά στον συμμοριτοπόλεμο, και πώς άλλαξε και τι προσπάθειες έκαμε για να βελτιωθεί το επίπεδο του ελληνικού λαού. Ήταν ένα από τα πάρεργά μου αυτά, γιατί ο κύριος σκοπός μου εδώ, στο MIT, ήταν να πάρω το διδακτορικό μου δίπλωμα και εν πάση περιπτώσει να κάνω κάποια έρευνα. Το διδακτορικό μου το έκαμα με τον Van der Graaf και τον Trump σε εταχυντές με εφαρμογές στον καρκίνο. Δεν θα σου πω τι σκέψεις μου γέννησαν οι σπουδές μου για τη συμβολή που θα μπορούσα να κάνω σαν επιστήμων στον τομέα αυτόν, γιατί μετά από ένα δυο χρόνια άρχισα να επιδιώκω και αυτό. Άλλη ώρα θα το συζητήσουμε. Θα συνεχίσω στον ειρμό των εναιουμάτων των σχετικών με την

Η βασίλισσα Φρειδερίκη.

οικονομική και κοινωνική πρόοδο της Ελλάδος. Δεν έκαμα κάτι ουσιαστικό εκτός από το να ενημερώνομαι όσον το δυνατόν περισσότερο μπορούσα για τα ελληνικά πράγματα και σαν πολίτης να σκέπτομαι αν ποτέ μου δινόταν εμένα η ευκαιρία τι θα ήθελα να κάνω στον μικρό τομέα της επιρροής μου.

Η ΕΠΙΣΚΕΦΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΣ

Η πρώτη ευκαιρία αυτού του τύπου εδόθη σε πολλούς σπουδαστές του MIT και σε μένα τον Οκτώβριο του 1958, διότι ήρθε στις ΗΠΑ για επίσκεψη η βασίλισσα Φρειδερίκη και ένα από τα Ιδρύματα που επισκέφθηκε ήταν το MIT. Ο Γιώργος Χατσάπουλος και εγώ, νεαροί τότε καθηγητάι του MIT, είχαμε την ευκαιρία να μας ζητήσει ο πρόεδρος του MIT να εμείς οι ξεναγοί της βασίλισσας. Η επίσκεψη αυτή της βασίλισσας ήταν πολύ εντυπωσιακή. Ήταν πολύ καλά προετοιμασμένη και έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για πάρα πολλά τεχνικά πράγματα και ειδικότερα για την πυρηνική φυσική. Μεταξύ άλλων συνέβησαν τα εξής με τη βασίλισσα. Είχε ζητήσει να συναντηθεί με μια ομάδα φυσικών της Σχολής, 6 ή 7 από τους καλύτερους, και είχαμε κανονίσει στο πρόγραμμά της να τους συναντήσει για περίπου μια ώρα. Και η συνάντηση διήρκεσε τρεις ώρες, διότι κατά τη διάρκεια της συναντήσεως έθετε ορισμένες ερωτήσεις, τις

1. Οι νεώτεροι αναγνώστες βλέπουν ίσως και τώρα διαφορές, νομίζω όμως ότι αδυνατούν τελείως να συλλάβουν την τότε κατάσταση στο πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Ο William H. McNeill στο βιβλίο του *The Metamorphosis of Greece since World War II* του 1978, ορθώς διατείνεται ότι η Ελλάδα εκείνα τα χρόνια και η Ελλάδα μετά την δεκαετία του '70 είναι δυο διαφορετικές χώρες, τόσο πολύ διαφέρουν. Δες και «Η μεταπολεμική αστικοποίηση, κλειδί για την κατανόηση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας» στη συλλογή δοκιμίων μου *Θραύσματα Κατόπιν*, Θεμέλιο 1983.

2. Ο Σωκράτης Αγαπητόδης σπούδασε νομικά και οικονομικά στην Αθήνα και στο Παρίσι, έγινε έκτακτος καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΕΜΠ το 1949, τακτικός το 1952. Συνεργάστηκε με την χούντα των συνταγματαρχών και απελύθη το 1974.

3. Μια αντίστοιχη εμπειρία μπορεί κανείς να συναντήσει στο κείμενο του Α. Μπολάτ «Οι βλαβερές συνέπειες του φελλογιγισμού μας» στο περιοδικό *Ο Πολίτης* τχ. 6, σ. 28-32 της 2 Ιανουαρίου 1995.

απαντούσαν, αυτή έκανε άλλες ερωτήσεις επί αυτών, και το λέω αυτό γιατί νομίζω ότι είχε πραγματικό ενδιαφέρον, είχε μελετήσει μερικά πράγματα. Γιατί μπορεί πολλές φορές να 'λεγε κανείς ότι κάποιος της είχε υποδείξει τι να ρωτήσει και επομένως έκαμε κάποια επίδειξη των γνώσεών της. Αν όμως της είχαν υποδείξει τι να ρωτήσει, δεν γνώριζαν τι απαντήσεις θα 'παιρνε και επομένως δεν θα ήξερε πως να χειρισθεί τις απαντήσεις και το ότι τα κατάφερε - και έχει σημασία για την περαιτέρω συζήτησή μας αυτή η παρατήρηση - να συντηρήσει την συζήτηση τόσο χρόνο, έδειχνε κάποιο ενδιαφέρον από μέρους της. Παρόλες τις γνώσεις της είχε μεγάλη δυσκολία να καταλάβει δύο πράγματα. Πήγαμε στην εγκατάσταση των ηλεκτρονικών υπολογιστών (Η/Υ) και του γενικού αντιδραστήρα και για χρόνια μετά, όπως και κατά την διάρκεια της επισκέψεώς της, ήταν αδύνατο να καταλάβει πρώτον πως δουλεύουν οι Η/Υ με το δυαδικό σύστημα και μετά τι σημαίνει ροή νετρονίων στον πυρηνικό αντιδραστήρα. Εγώ κατάλαβα τις αδυναμίες της σε αυτές τις επισκέψεις. Ενώ οι προϊστάμενοι των εργαστηρίων που την δεξιώνονταν ήθελαν να κάνουν και κάποια επίδειξη και το παρακάνανε στη χρησιμοποίηση των επιστημονικών όρων. Από την πρώτη επίσκεψη κατάλαβα τις αδυναμίες της και από εκείνη την στιγμή και μετά, είπα: «Ξέρετε, η Μεγαλειότητά δεν μιλάει καλά αγγλικά και προτιμά να το ακούει τα πράγματα στα ελληνικά. Γι' αυτό επετρέψατέ μου, παρακαλώ, να της τα πω ελληνικά, γιατί δεν ξέρει τους όρους» και βέβαια γύρισε σε κείνη και της είπα «Ξέρετε, αυτοί σας τα λένε περισσότερο επιστημονικά από ότι πρέπει αλλά

θα σας πω εγώ τι προσπαθούν να σας πουν». Εν πάση περιπτώσει η μέρα πέρασε έτσι. Το εξετήμιος, όπως θα δεις και εκ των υστέρων, πάρα πολύ. Το βράδυ της ίδιας μέρας έγινε μια δεξίωση για όλους τους Έλληνες και σε μένα είχε ανατεθεί να είμαι δίδυλο της και να της παρουσιάζω καθέναν, γιατί τους ήξερα όλους που είχαν προσκληθεί. Δίπλα της ήταν η Σοφία. Αυτό στην δεξίωση έβγαλε ένα λογιόριο και είπε «Εσείς που σπουδάσετε εδώ κάτι πρέπει να κάνετε, να βοηθήσετε τον

Εγράψαμε γράμματα σε διάφορους στην Ελλάδα. Μας απαντήσανε, αλλά δεν έγινε ποτέ τίποτε. Δεν ενδιαφερθήκανε. Οι απαντήσεις που μου στείλανε, όλες ευγενέστατες και με πολλές ευχαριστίες, δεν εξελίχθηκαν σε θετική συμβολή.

τόπο σας για την μεγάλη ανάγκη που έχει με τις γνώσεις σας. Δεν ξέρω τι θα κάνετε αλλά κάτι πρέπει να κάνετε να βοηθήσετε τον τόπο σας».

Όταν έφυγε συνέβησαν τα εξής. Κάνω εδώ μια παρένθεση. Είχα γίνει καθηγητής στο MIT στις αρχές του 1958, ήμουν όμως *instructor* από το 1954. Είχα δημιουργήσει δικό μου μάθημα πριν πάρω το δίπλωμά μου. Εγώ άρχισα το μάθημα ασφαλείας των πυρηνικών εργασιών για πρώτη φορά

στον κόσμο, με πρόταση που έκαμα στο MIT όταν ήμουν ακόμη δευτεροετής και γι' αυτόν τον λόγο καθυστέρησα λιγάκι να πάρω το διδακτορικό μου. Αυτή είναι άλλη ιστορία που έχει σχέση και με τις προτάσεις που έκαμα στην Ελλάδα, εκ των οποίων άλλες απορρίφθηκαν και άλλες έγιναν δεκτές, και με τον τρόπο που έγιναν δεκτές. Μετά λοιπόν την επίσκεψη, η βασίλισσα γύρισε στην Ελλάδα και έκαμα μια σύσκεψη στα Ανάκτορα στην οποία κάλεσε πολλούς γνωστούς επιστήμονες μεταξύ των οποίων και τον Λεωνίδα Ζέρβα και τους είπα τις εντυπώσεις της από τις ΗΠΑ και ειδικότερα ότι γνώρισε δυο ανθρώπους που νομίζει ότι πρέπει να γυρίσουν στην Ελλάδα, ο ένας λέγεται Υψηλάντης και ο άλλος λεγόταν Ηλίας Γυφτόπουλος. Εγώ τα έμαθα αυτά από τον κ. Ζέρβα, ο οποίος ήταν γνωστός μου από τα παιδικά μου χρόνια. Αισθάνθηκα ασφαλώς τιμημένος.

Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ

Εντωμεταξύ όλα τα ελληνόπουλα, και εγώ ακόμη περισσότερο, συγκινηθήκαμε από την πρόσκλησή της να κάνουμε κάτι για την Ελλάδα. Και αμέσως αφού έφυγε αρχίσαμε να μαζεύμαστε για να δούμε πως μπορούμε να οργανωθούμε και τι θα μπορούσαμε να κάνουμε. Πέρασαν δυο-τρεις μήνες, κατά την διάρκεια των οποίων τσακωνόμαστε, πως θα είναι το καταστατικό του συλλόγου που θα φτιάξουμε, πως θα εκλέγεται ο πρόεδρος, πως θα εκλέγονταν οι άλλοι σύμβουλοι, και τους είπα: τα έχω βαρεθεί όλα αυτά, ακούστε με τι θα κάνουμε, ούτε σύλλογο ούτε τίποτα, υπάρχουν μερικά συγκεκριμένα πράγματα που μπορούμε να επιτύχουμε χωρίς να χύσουμε σύλλογο. Π.χ. όλα σας μου λέτε ότι ασχολεί-

4. Ο Λεωνίδας Ζέρβας (1902-1980), οργανικός χημικός, γερμανοπουδασμένος και μαθητής του Max Bergmann, δούλεψε μαζί του στο Ινστιτούτο του Ιδρύματος Kaiser Wilhelm -αργότερα μεταπολεμικά μετονομασθέντος σε Max Planck- και ακολούθως στο Ίδρυμα Rockefeller στη Νέα Υόρκη. Διορίσθηκε από τον Ιωάννη Μεταξά άνευ εκλογής, αν και προερχόμενος από πολυεταμένη βενιζελική οικογένεια, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης -αργότερα μετεκλήθη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Κατά την κατοχή μέλος του ΕΑΕΣ με το ψευδώνυμο Πολύβιος, διάτα όπως ο ιστορικός Πολύβιος κατήγετο και αυτός από την Μεγαλόπολη. Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

της οποίας διετέλεσε και πρόεδρος. Είναι ο πιο γνωστός Έλληνας επιστήμων του 19ου αιώνα, αναφερόμενος σε Ερνόγλωσσες ιστορίες της επιστήμης για την επινόηση, με τον δόσκαλό και φίλο του, μεθόδου συνθέσεως στο εργαστήριο πραιπινών. Έγινε επίτιμος διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας και μέλος της Σοβιετικής Ακαδημίας Επιστημών κ.ά.

5. Ο Υψηλάντης σπουδασός έλληνας φυσικός, ανήκε στην ομάδα που ανακάλυψε το αντιπρωτόνιο, ανακάλυψη που απέφερε το βραβείο Νόμπελ στον επικεφαλής της, διετέλεσε μέλος του Δ.Σ. του υπό ίδρυση Πανεπιστημίου Πατρών το 1964. Δεν εξελέγη καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

οθε με μερικά ερευνητικά προγράμματα, ότι είσθε κοντά σε καθηγητές, παρακολουθείτε και μαθαίνετε την βιβλιογραφία. Γιατί δεν γράφομε σε συναδέλφους μας στην Ελλάδα που είναι σε διάφορα εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα αν θέλουμε να τους παράσχουμε βοήθεια σχετικά με την βιβλιογραφία ή με όργανα σε κάποιο εργαστήριο. Και έχω μια σειρά επιστολών, σε παιούς γράψαμε, στο Πολυτεχνείο, στο Βασιλικό (τώρα Εθνικό) Ίδρυμα Ερευνών, που τότε είχε ιδρυθεί, στον πρόεδρό του, τον Κισσόπουλο." Αυτό είναι το πρώτο. Το δεύτερο είναι το ακόλουθο. Ήταν τότε στην παρέα μας ο Μάκης Αρσένης, ο οποίος μας έλεγε κάθε τόσο για τα σπουδαία πράγματα που έκανε το Κέντρο Διεθνών Σπουδών του MIT. Ιδιαίτερη προσπάθεια πρέπει να κάνουμε να πείσουμε το MIT αντί να κάνει μελέτες μόνο για τις Ινδίες, την Χίλη, να αναλάβει και ένα πρόγραμμα για την Ελλάδα. Να ετοιμασούμε, να μαζέψουμε τα στοιχεία, να τους περιγράψουμε ποια είναι η κατάσταση και να τους πείσουμε να αρχίσουν μια τεχνικο-οικονομική μελέτη για την Ελλάδα. Τέλος, το τρίτο ήταν κάτι που εγώ ήμουν πιο ειδικός, επειδή είχα εργασθεί στο Εργαστήριο υψηλών τάσεων που είχαμε στην Van der Graaf για την θεραπεία του καρκίνου και για βιομηχανικές εφαρμογές και επειδή οι καθηγητές μου ήταν ιδιοκτήτες της εταιρείας High Water Engineering που έφτιαχνε αυτές τις μηχανές, λέω να κάνω μια προσπάθεια να πείσω τον Trump και τον Van der Graaf να βρουν κάποιο τρόπο να δωρηθεί μια μηχανή Van der Graaf στην Ελλάδα. Αυτά ήταν τα τρία πρώτα πράγματα με τα οποία ασχοληθήκαμε. Εγράψαμε γράμματα σε διάφορους στην Ελλάδα. Μας απαντήσανε, αλλά δεν έγινε ποτέ τίποτε. Δεν ενδιαφερόθηκα. Οι απαντήσεις που μου στέλνανε (έχω εδώ τα γράμματα), όλες ευγενέ-

στατες και με πολλές ευχαριστίες, δεν εξελίχθηκαν σε θετική συμβολή. Το θέμα όμως που κέντρισε την φαντασία όλων μας και διετήρησε το κέντρωμα για έξι χρόνια ήταν να γίνει τεχνικο-οικονομικό σχέδιο για την ανάπτυξη της Ελλάδος. Προχωρήσαμε ως εξής: καταρχάς πήγαμε στο Κέντρο Διεθνών Σπουδών του οποίου διευθυντής ήταν ο Max Milliken και τους παρακαλέσαμε να πάρουν αυτοί την πρωτοβουλία και εμείς θα προσπαθούσαμε να τους φέρομε σε επαφή με ιδιωτικούς οργανισμούς στην Ελλάδα.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΔΟΞΙΑΔΗ

«Αυτό δεν είναι το σχέδιο που έγινε για την ανάπτυξη της Κρήτης»;

Γυφτόπουλος: Όχι, όχι, η Κρήτη έγινε αργότερα. Είναι ιδιωτική επιχείρηση με την Girba. Δεν έχει καμιά σχέση. Πήγαμε και ο διευθυντής λέει δεν μπορεί να γίνει αυτό. Πρέπει ναχουμε κάποια επαφή και με την Ελλάδα. Σκεφθήκαμε λοιπόν αυτά για την άνοιξη και το καλοκαίρι του '59, να κάνουμε τα εξής δυο πράγματα: να παρουσιάσω εγώ την ιδέα στη βασίλισσα και να την παρακαλέσω να θέσει την προσπάθεια υπό την αιγίδα της. Και να πιάω να δω τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, στο Doxiadis Associates, και να τον παρακαλέσω, αν ήθελε, να συνεργασθεί αυτός με το MIT. Με εδέχθησαν και οι δύο με ανοιχτές αγκάλες. Ήταν μια από τις ευτυχισμένες περιόδους της ζωής μου. Μάλιστα για την βασίλισσα πήγα στην Κέρκυρα, στα Ανάκτορα, και εξέθεσα το θέμα, και με τον Δοξιάδη είχα ένα rendez-vous για δυο ώρες γιατί νόμιζα ότι θα μου έπαιρνε πολύ ώρα να του πω τι προσπαθούσαμε να κάνουμε και για πρώτη φορά στη ζωή μου άνθρωπος με εξέπληξε, διότι κατάλαβε εντός μισής ώρας για τι μιλούσα, συνεφώνησε, και μετά για να μην γίνω ρεζίλι που τούχα ζητήσει τόσο πολύ χρόνο να με μείνω μαζί του έπρεπε να σκέ-

Ο Μπάμπης Ποταμιάνος.

πτομαι τι να του πω για να συνεχίσει η συζήτηση και βγήκα κυριολεκτικά εξαντλημένος από αυτήν την εμπειρία.

«Ήταν έξι μισος»;

Γυφτόπουλος: Ο Δοξιάδης; Αλίμονο! Νομίζω ότι ήταν μια από τις μεγάλες ψυχογνομίες της Ελλάδος, ανεξαρτήτως π λέγει ο Μιχάλης Μακράκης. Εγώ του είχα μεγάλο θαυμασμό. Ξαναγύρισα στις ΗΠΑ. Ξαναπήγα στο Κέντρο Διεθνών Σπουδών, αλλά ο διευθυντής του αρνήθηκε. Αυτά τα πράγματα πρέπει να γίνουν με την Κυβέρνηση, επίσημα. Τώρα εμείς, παιδιά εδώ, δεν ξέραμε τίποτα για την Κυβέρνηση, ούτε ξέραμε για τους ανθρώπους, για την πολιτική ζωή, και αρχίσαμε να σκεφτόμαστε τι μπορούμε να κάνουμε για να προχωρήσει η δουλειά. Έχοντας διαπιστώσει από τους συναδέλφους μου την εξαιρετική εντύπωση που είχε προκαλέσει η βασίλισσα κατά την διάρκεια της επισκέψεώς της, λέγα, ένα βράδυ που είχαμε όλοι μαζεωθεί, να στείλωμε ένα γράμμα στην Μεγαλειότητα και να την παρακαλέσουμε να γράψει στο MIT ζητώντας αυτήν την συνεργασία. Είχα εντωμεταξύ γνωρίσει, το καλοκαίρι του '59, τον Μπάμπη Ποταμιάνο, που είχε έρθει εδώ προσκεκλημένος και σαν μέλος αυτού του προγράμματος των καλοκαιρινών μαθημάτων που οργάνωνε ο Henry Kissinger κάθε καλοκαίρι ως καθηγητής του Harvard. Το καλοκαίρι του '59 ήσαν εδώ ο Δ. Νιάνιας και ο Ποταμιάνος. Οι συζητήσεις

6. Απόστρατος αξιωματικός του Ναυτικού. Με τον Γιάννο Πεσμαζόγλου, τον Λεωνίδα Ζέρβο και άλλους, μεταξύ των οποίων και ο Κ.Θ. Δημαράς, ίδρυσαν το ΒΙΕ, τώρα ΕΙΕ.
7. Μετέπειτα στέλεχος ομημαντικό του ΠΑΣΟΚ, βουλευτής και υπουργός.
8. Κοινός μας φίλος, διδάκτωρ φυσικής του Harvard, μόνιμος κάτοικος στις ΗΠΑ από πολλές δεκαετίες, πολυτέλειος,

- συγγραφέας βιβλίων, πρωτότυπος, που θεωρούσε ότι ο Δοξιάδης υποβίβαζε την προσπάθειά του πατέρα του, υποδικαστού της ΑΥΕ, να αποκαταστήσει αστέγους και γι' αυτό δεν τον συμπαθούσε.
9. Καθηγητής φιλοσοφίας στο ΕΜΠ, σπούδασε στην Αγγλία, αργότερα πολυτέλειος με την ΕΡΕ και διετέλεσε υπουργός Πολιτισμού.

Ο Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης.

αυτές ήταν για διεθνή θέματα, τι συμβαίνει σε διάφορες χώρες.

ΑΡΧΙΣΑΝ ΟΙ ΕΠΤΟΝΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Ο Ποταμιάνος ήταν πανέξυπνος άνθρωπος. Ο μισός φακέλος είναι δική του ελληλογραφία και αναφέρεται στη βοήθεια που προσπάθησε να μας παράσχει, γιατί τον είχαμε ενημερώσει. Η πρώτη πρόταση προς το Κέντρο έγινε προς τον Milliken από την ομάδα* στην οποία αναφέραμε ότι τύχαινε της υποστηρίξεως της βασιλίσσης και ότι ο Κ. Δοξιάδης συμφωνούσε να συνεργασθεί. Επίσης έστειλα ένα γράμμα στον Γρηγόρη Κοσμάτη† στις 15 Οκτωβρίου 1959 ζητώντας του στοιχεία για τα οικονομικά της Ελλάδος. Τον γνώριζα καλά. Συνέταξα λοιπόν ένα σχέδιο γράμματος που θεωρούσα ότι η βασίλισσα έπρεπε να υπογράψει και να στείλει στον πρόεδρο του MIT, τον Straton, χωρίς να παλωσκεφθώ τί έκανα. Όντως το υπέγραψε σε ανακτορικό χαρτί και του το έστειλε παρακαλώντας τον το Κέντρο Διεθνών Σπουδών να αρχίσει ένα πρόγραμμα τεχνικο-οικονομικής μελέτης για την ανάπτυξη της Ελλάδος.

*Χωρίς την ανάμειξη της Κυβέρνησης; Γυφτόπουλος; Το άφηνε ασαφές. Αναφερόταν στον Γυφτόπουλο και άλλους Έλληνες σπουδαστές της Βασίλειας. Ο Straton έλαβε το γράμμα και εντυπωσιάστηκε. Έστειλε μάλιστα άμεσως σημείωμα στον Max Milliken, τόμος εδώ σε αντίγραφο, και του έλεγε ότι δεν είναι συχνό μια βασίλισσα σε αδυναμία να ζητήσει να βοηθήσουμε τη χώρα της. Πρέπει οπωσδήποτε να απαντήσουμε θετικά. Και πράγματι στις

28 Μαρτίου 1960 ο Straton στέλνει στη βασίλισσα μια επιστολή, όπου της λέει ότι έλαβε το γράμμα της και είχε με τους υπευθύνους του Κέντρου πολλές συζητήσεις. Κατέληξαν το Κέντρο να δεχθεί να αναλάβει μια τέτοια πρωτοβουλία υπό δύο όρους, πρώτον το αίτημα συνεργασίας να προέρχεται απευθείας από την ελληνική κυβέρνηση (και όχι από τα παιδαρέλια εδώ) και δεύτερον ότι η ελληνική κυβέρνηση να εγγυηθεί ότι θα στηρίξει ηθικά την προσπάθεια αναζήτησης κεφαλαίων για την ενίσχυση αυτού του προγράμματος από αμερικανικούς οργανισμούς, γιατί πρόκειται για μεγάλο σχέδιο στο οποίο υπολογίζεται ότι θα εργασθούν 50 επιστήμονες εδώ, καθώς και οι Έλληνες επιστήμονες που ασχολούνται στην Ελλάδα και με τους οποίους θα ανταλλάσσουν γνώμες. Επίσης ότι η διάρκεια της μελέτης προβλεπεται πενταετής. Όλα αυτά δεν τάγραφε το γράμμα αλλά τα διεμήνυσαν σε εμπνευστή επιστήμονες που εργάζονταν στο Κέντρο, μεταξύ αυτών ο σπουδαστής οικονομολόγος Resopetsin-Rodan. Ήταν όπως αυτός έβλεπε ότι χρειαζόταν για να επιτευχθεί το έργο.

Η ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

Όπως καταλαβαίνεις η ομάδα ενθουσιάστηκε πολύ με αυτήν την επιτυχία και περιμέναμε την καλή εξέλιξη. Η δική μας σκέψη και η παιδαγωγική προδιάθεση ήταν ότι το γράμμα αυτό θα λάβαινε απάντηση εντός 24 ωρών. Δεν υπήρχε πιο σπουδαίο πράγμα που είχε συμβεί τότε στην Ελλάδα! Ουδέποτε στη ζωή μου είχα αισθανθεί τόσο έντονη ευχαρίστηση όσο την ημέρα που απήντησεν ο Straton, κατά την οποία αντελήφθην ακόμη περισσότερον πόσον σπουδαίο ήταν αυτό το έργο. Στις 8 Μαρτίου 1960 είχε έρθει σπίτι μου ο Κοσμάτης, υπουργός Παιδείας, και τον παρακαλέσαμε και αυτόν να βοηθήσει. Παρόντες ήταν ο Αρσένης, ο Φικιώρης, καθηγητής του Πολυτεχνείου,

ο Αλέξης Παπαγεωργίου* με την γυναίκα του, κόρη του αρχιτέκτονα Πικιώνη, ο Θεοδωρίδης, που έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών και είναι τώρα στη Virginia, ο Σαραφείμ που έγινε καθηγητής στο ΕΜΠ και ξανάθε εδώ, ο Σαραβάκος καθηγητής στο ΕΜΠ και πάλι μετά εδώ, ο Ζερβός, ο Σαραντίτης που έγινε καθηγητής στο St. Louis, ο Χατσάπουλος στο Cambridge. Αυτοί και άλλοι απήντησαν την πρώτη ομάδα, όπως και ο Μπότσαρης -είναι τώρα Head of Department of Chemistry στο Πανεπιστήμιο Tufts, ο Καραμισατέας, ο Βαγγέλης Δεβλέτογλου,† ο Φοίβος Δρίμης, κύριος καθηγητής Οικονομικών στο MIT και μετά στην Πενσυλβάνια, ο Λεμονιάς, οικονομολόγος από το Πανεπιστήμιο Brown, ο Γιώργος Λιάνης από το Purdue, ο Παύλος Λυκούδης από το Purdue, ο Μόλιος, χημικός μηχανικός που πέθανε, ο Μόριος Μωυσής, ο Κώστας Μυλωνάς από το Brown, ο Νουτσόπουλος, τώρα (1989) πρόεδρος του ΕΜΠ που ήταν τότε σπουδαστής, ο Ζήνων Ζανέτας. Ο Χατζόπουλος είχε την εταιρεία του και δεν ανακατεύτηκε.

Και τώρα αρχίζει η ελληνική ιστορία. Περνάνε μήνες και δεν υπάρχει απάντηση. Αυτά είναι τα αντίγραφα των γραμμάτων, δεν είχαμε γραφομηχανή ούτε γραμματέα, είναι αντίγραφα με το χέρι, αλλά ακριβή... Μαζευόμαστε με τον Αρσένη και τον Δεβλέτογλου και απευθυνόμαστε στον Ποταμιάνο στις 26 Μαΐου.

Αποφασίσαμε να τηλεφωνήσουμε επειγόντως στα Ανάκτορα με λεφτά από την τσέπη μας -και έχει σημασία αυτό γιατί φτωχόπαιδα είμαστε-, να πω εγώ: επειγόντως παρακαλώ τον πτέραρχο Ποταμιάνο, περάστε του ότι είναι ο καθηγητής Γυφτόπουλος και είμαι βέβαιος ότι θα με δεχθεί. Γιατί με ξέρανε κι όλοι. Και τελικά πράγματι ήρθε ο Ποταμιάνος στο τηλέφωνο. Του λέω, αγαπητέ κύριε Ποταμιάνο, καταλαβαίνετε σε τι

10. Τα ονόματα των μελών της ομάδας αναφέρονται στη συνέχεια.
11. Ο Γρηγόριος Κοσμάτης, καθηγητής και στέλεχος της ΕΡΕ, κτ' κτ' αναλήψην υπουργός σε διάφορες κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή του προεπιβεβλημένου πέρασε τον ίδιο χρόνο, το 1960.

12. Ο Αλέξης Παπαγεωργίου, αρχιτέκτων παντρεμένος με την κόρη του Πικιώνη Ινώ, επίσης αρχιτεκτόνισσα.
13. Ο Έν. Δεβλέτογλου έγινε αργότερα υφυπουργός Συντονισμού στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του 1974 υπό τον Κ. Καραμανλή, και μετά, 1974-1979, υπουργός Οικονομικών επί Κυβερνήσεως Καραμανλή. Πέθανε το 1992.

κάρβουνα κάθομαι για να σας ενοχλήσω από τηλεφώνου, τι γίνεται γιατί δεν μας απαντήσατε; Ξέρεις Ηλία, μου λέει, το χάσαμε το γράμμα, σε παρακαλώ πήγαινε στο γραφείο του Straton να ζητήσεις ένα αντίγραφο της επιστολής!

Το φαντάζεσαι. Κώστα; Δεν ξέρω αν είπα αλήθεια ή ψέματα. Πρέπει να προσθέσω τι έγινε στις 24 Μαΐου. Ο Milliken κάλεσε σε σύσκεψη όλους του επικεφαλής τμημάτων του MIT και πρότεινε να προσπαθήσω να συνεργασθώ με μηχανικούς και οικονομολόγους για την ανάπτυξη προγραμμάτων καθυστερημένων χωρών. Εγώ βεβαίως δεν είχα κληθεί, αλλά επήγα αναιδέστατα απρόσκλητος. Αυτή η σύσκεψη με ευχαρίστησε γιατί το Κέντρο βρήκε την ιδέα μας -και το εννοώ αυτό- τόσο καλή ώστε να την κλέψει και ταυτόχρονα ανησυχούσα τρομερά γιατί δεν εκδηλωνόταν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την δική μας προσπάθεια. Ο χρόνος ήταν πολύτιμος και είχαν ήδη χαθεί πολλοί μήνες. Στις τελευταίες μας συγκεντρώσεις αναλύσαμε το σχέδιο που δημοσιεύθηκε τελευταία στην Αθήνα, το Νόμο που συνέταξε ο Καραμανλής για τον Ανδρέα Παπανδρέου. Δεν είχε καμιά σχέση με τη δική μας σκέψη και τις δικές μας μεθόδους.

• Το ΚΕΠΕ:

Γιουρτόπουλος: Για το ΚΕΠΕ, γιατί το ΚΕΠΕ έγινε ουσιαστικά σαν Κέντρο Οικονομικών μελετών, όχι σαν Κέντρο Μελέτης και Ανάπτυξης της Ελλάδος. Η διαφορά μεταξύ των δύο είναι ότι το ένα είναι ακαδημαϊκής μορφής και το άλλο βιομηχανικής. Εμείς δεν είμαστε οικονομολόγοι, ούτε θέλαμε να κάνουμε οικονομική μελέτη, θέλαμε να κάνουμε κάτι για να προκόψει ο τόπος. Λοιπόν το λέγω όχι από επιθυμία κριτικής, εμείς δεν ξέραμε τον Παπανδρέου ούτε κανέναν άλλο, αλλά προς αποφυγή παρεξηγήσεως ότι το πρόβλημα είχε λυθεί. Ετοιμάζαμε μίαν ανακοίνωση περί της μεθοδολογίας του τεχνικο-

οικονομικού προγραμματισμού, όπως εμείς τον εννοούσαμε και τον οποίον θα παρουσιάζαμε στο Υπουργείο Οικονομικών, όπως και το κάναμε.

• **Εμπνευστήκατε από όσα έγιναν στην Ιταλία και στην Ινδία ή είχατε δικές σας απόψεις;**

Γιουρτόπουλος: Και δικές μας. Και δεν σου κρύβω ότι ο Αρσένης ήταν το πνεύμα. Και μερικοί από μας δεν είμαστε ειδικοί, αλλά ο Αρσένης είχε τις κεντρικές ιδέες, όπως τις είχε μάθει από τους καθηγητές του στο MIT.

Ο Γεράσιμος Αρσένης.

Η ΚΥΡΙΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

• **Τι έγινε με τον Ανδρέα Παπανδρέου;**
Γιουρτόπουλος: Θα έρθει. Εντωμεταξύ έλαβα επιστολή στις 18 Ιουνίου από την κυρία Καρόλου, Μεγάλη Κυρία της Αυλής, γράφει γαλλικά Grande Maitresse (sic) de la Cour. Μεταφράζω «Κατά τις οδηγίες της Μεγαλειότητας εσωκλείω, για γνώση σας, αντίγραφο της επιστολής του κ. Straton προς την Μεγαλειότητά της της 28 Μαρτίου και την απάντησή σε αυτόν από 16 Ιουνίου. Θέλω επίσης να-σας γνωρίσω ότι, κατόπιν οδηγιών, ο κ. Ποταμιάνος ήρθε σε επαφή με τον επικεφαλής της USMAG (της Αμερικανικής Αποστολής

Ο Ευάγγελος Δελβετσηλου.

για Οικονομική Βοήθεια στην Ελλάδα) κ. Shaik με την ελπίδα ότι η ελληνική κυβέρνηση θα ενδιαφερθεί γι' αυτό το θέμα. Η απάντηση της βασίλισσας ήταν η ακόλουθη. «Αναφορικά με το γράμμα σας προς την βασίλισσα της Ελλάδος έχουμε την τιμή να σας γνωρίσουμε ότι εξέτιμησε τις προσπάθειές σας που είχαν ως αποτέλεσμα την απόφαση του Δρ. Milliken και των συνεργατών του να αντιμετωπίσουν θετικά το πρόγραμμα για την μελέτη της οικονομικής αναπτύξεως της Ελλάδος καθώς και των διαφόρων βημάτων που πρέπει να πραγματοποιηθούν από την ελληνική κυβέρνηση για την εξασφάλιση ενισχύσεων οικονομικών καθώς και της πλήρους συνεργασίας της κ.λπ.» Και υπογράφει η κ. Καρόλου, ως μεγάλη κυρία επί των τιμών. Τέλος πάντων εγώ την ευχαρίστησα. Αλλά έβλεπα πως τα πράγματα καθυστερούσαν. Η ελληνική κυβέρνηση δεν απέδρασε επίσημα, δεν εγγώριζα εγώ, ένα νεαρό παιδί, όλες τις λεπτομέρειες. Μπορεί ο Καραμανλής να μην ήθελε.

• **Δεν τον ρώτησες μετά, πατέ;**

Γιουρτόπουλος: Τον ρώτησα. Θα φτάσαμε σε αυτό. Εντωμεταξύ η βασίλισσα επέλεξε να γίνει καθηγητής στο ΕΜΠ, είχαν ιδρύσει μια έδρα, αυτήν που πήρε τελικά ο Μιχαήλης Αγγελόπουλος. Η έδρα είχε γίνει για τον Γιουρτόπουλο μετά από πιέσεις της βασίλισσας και είχα έρθει το '59, μίλησα με τον Βογιατζή¹⁴ και σε άλλους με τον Σπανίδη¹⁵ που ήταν πρόεδρος της Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας, αλλά εγώ άλλα είχα στο μυαλό μου, την μελέτη της ανάπτυξης. Δεν ενδιαφερόμουν για κοηγεσία. Αλλά για προγραμματισμό, να προαδεύσει ο ελληνικός λαός. Όπως

14. Υπουργός Παιδείας, βουλευτής Ευβοίας. Λέγεται ότι απέφυγε να υπογράψει έγγραφα περιμένοντας να του το ζητήσουν ώστε να υποχρεωθούν σε αυτόν. Είχε συσσωρευθεί τόσο ανυπόγραφα έγγραφα ώστε το ύψος τους να υπερβαίνει το δικό του -ήταν ιδιαίτερα κοντός. Όταν το έμαθε ο Καραμανλής

τον επέτρεψε και υπέγραψε συνέχεια επί δυο μέρες!

15. Ο Σπανίδης ήταν πρώην ναύαρχος, πρόεδρος της επιτροπής στην οποία ανήκε ο αντιδραστήρας και ο «Δημοκρίτης», που ιδρύθηκαν περίπου το 1960.

Ο Ξενοφών Ζολώτας.

όμως μου έδωσαν τέτοια εκτίμηση. και το έβλεπε και ο Ζέρβας, μου είπε γιατί δεν πας εσύ να παρουσιάσεις το θέμα στον πρωθυπουργό και στους άλλους. Βρήκα τον πατέρα ενός μαθητή μου εδώ, στις ΗΠΑ, για τον οποίον ενεργούσα και ως κηδεμόνας, τον Παντελή Βελισσαρόπουλο, που ήταν γνωστός στην κυβέρνηση και ο πατέρας του μίλησε στον Υπουργό Προεδρίας, τον Κ. Τσάτσο, για να παρακαλέσει να με κάνει δεκτό ο πρωθυπουργός όταν έρθω στην Ελλάδα. Στις 11 Αυγούστου μου απαντά ο Τσάτσος ότι ο πρόεδρος της Κυβερνήσεως επηρωρορήθη ότι ερχόμενος στην Ελλάδα θα ήθελε να συναντηθεί μαζί μου και παρεκάλεσε να ενημερωθώ ότι θα βρίσκεται στην Αθήνα όλον τον Αύγουστο, αλλά τον Σεπτέμβριο θα απουσιάζει. Θα ήταν ευτυχής να με γνώριζε και να συζητήσει μαζί μου για θέματα ατομικής ενέργειας στην ανάπτυξη της οποίας και στον τόπο μας αποδίδεται όλο και ιδιαιτέρως μεγάλη σημασία. Αυτοί είχαν το βιολί τους με τον Δημόκριτο, εγώ το βιολί το δικό μου. Πήγα λοιπόν τον Αύγουστο στην Ελλάδα εφοδιασμένος με γράμμα του Ροσενστάϊν-Rosenthal, που ήταν από τα ηγετικά στελέχη του Center for International Studies, στο οποίο περιεγράφοντο με πολύ μεγάλη λεπτομέρεια: πόσους επιστήμονες θα έπαιρνε, από ποιες χώρες, ποιες ειδικότητες, πώς θα γινόταν η συνεργασία με τις ελληνικές αρχές, τι στοιχεία χρειαζόντο, πόσον καιρό θα έπαιρνε.

μια σύντομη περίληψη των προτάσεων του σχεδίου που θα γινόταν. Τον πρώτο που είδα ήταν ο πρωθυπουργός, ο οποίος μου λέει «κοιτάτε, δεν ξέρω ακριβώς τι είναι αυτά που μου λέτε, αλλά εγώ προ έτους πήγα σε μια διάλεξη που έδωσε ο γιος του μεγαλύτερου πολιτικού αντιπάλου μου και με εντυπωσίασαν αυτά που έλεγε, τον κάλεσα στο γραφείο μου και του είπα τι θέλεις να σου κάνω για να γυρίσεις στην Ελλάδα, και μου έκανε μια πρόταση και ιδού το σχέδιο Νόμου ιδρύσεως του Κέντρου Οικονομικών μελετών, του ΚΕΠΕ. Γιατί δεν πας να τον βρεις και να τα συζητήσετε και αν συμφωνεί αυτός να προχωρήσουμε. Αλλιώς δεν είμαι διατεθειμένος. Εν πάση περιπτώσει πήγαινε να δεις και τους συνεργάτες μου να τα πείτε.» Και αρχίζω -μου έδωσε αυτόν τον Νόμο- που εγώ ήξερα από τις εφημερίδες οι οποίοι τον είχαν δημοσιεύσει, πως το ΚΕΠΕ δεν είχε καμία σχέση με αυτά που προτείνουμε εμείς. Το ΚΕΠΕ ήταν σπουδαίο πράγμα, ήταν καθαρά για οικονομικές μελέτες, όχι εφαρμοσμένη οικονομική για την πρόοδο του τόπου. Και αρχίζω μια αλληλουχία επισκέψεων σε πάρα πολλούς ανθρώπους, κυβερνητικούς και μη. Δεν έχω γράμματα για όλα αυτά. Το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι από τις 7.30 το πρωί μέχρι τις 12 το βράδυ για 4 εβδομάδες δεν σταμάτησα ούτε στιγμή. Είχα ραντεβού από ώρας εις ώραν με διαφόρους ανθρώπους, σε υπουργικό επίπεδο, ή στα Ανάκτορα, ή στις Διοικήσεις των Τραπεζών ή με ανωτάτους υπαλλήλους υπουργείων.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗ

• Λυμπερίδης:

Γυφτόπουλος: Τον Λυμπερίδη¹⁷ δεν είδα. Είδα τον Δούση¹⁸, που ήταν στο Υπουργείο Συντονισμού, είδα τον Μα-

ντζαβίνο¹⁹ στον ΟΒΑ, είδα τον Αλέξανδρο Τσάτσο²⁰ στον ΟΒΑ, τον Ζολώτα²¹ και από τους υπουργούς τον Αριστείδη Πρωτοπαπαδόκη²². Βέβαια τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησεως Παναγιώτη Κανελλόπουλο, τον Κ. Τσάτσο -τότε υπουργό Προεδρίας-, τον Χέλμη, τον Διοικητή της Τραπεζής, για τον οποίον έχω γράμμα -έχω γράμμα και από τον Δούση. Τους αναφέρω επειδή αυτοί μου φάνηκαν οι πιο σημαντικοί. Έφυγα στις 15 Σεπτεμβρίου από τις 15 Αυγούστου ως τις 15 Σεπτεμβρίου διήρκεσε αυτή η ιστορία. Τους έγραφα από ένα γράμμα. Του Πρωτοπαπαδόκη είναι εκτενέστερο γιατί ήταν ο μόνος που είχε αντιρρήσεις. Θέλω να το διαβάσω όλο:

«Εξοχώτατε κύριε Υπουργέ.

Αισθάνομαι λίαν ευγνώμων για την τιμήν που εκάματε στον κύριο Καραμπιτάα (είχα μαζί μου τον Καραμπιτάα) και σε εμέ και μας δώσατε την ευκαιρία να σας παρουσιάσω την ιδέαν του επιστημονικού και μαθηματικού προγραμματισμού του εφαρμοζομένου υπό του Κέντρου Διεθνών Μελετών του ΜΠ. Η ευκαιρία αυτή, κύριε Υπουργέ, προσφερθείσα από Υμάς, φορέα της ιδέας του Προγραμματισμού εις την πατρίδα μας, αποκτελεί ηθικόν επιβράβευσιν των προσπαθειών της ομάδος των Ελλήνων επιστημόνων του Πολυτεχνείου της Μασσαχουσέτης, προσπαθειών των οποίων μοναδικόν κίνητρον είναι η αγάπη των μελών της ομάδος προς την πατρίδα μας.

(Τίποτε άλλο... τίποτε άλλο... -δακρύζει- Αυτό ήταν τόσο δύσκολο να το πιστέψουν ακόμα και τα μέλη της ομάδος. Αλλά αυτή είναι η αλήθεια. Στο λέγω, Κώστα, με όλην την δύναμη της ψυχής μου. Τίποτε. Δεν κοπτάγαμε ούτε για διορισμό, ούτε για θέσεις, τίποτα).

16. Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Συντονισμού.

17. Διευθυντής Επιχειρήσεως Προγράμματος Υπουργείου Συντονισμού.

18. Τραπεζίτης. ΟΒΑ=Οργανισμός Βιομηχανικής Αναπτύξεως.

19. Αλέξανδρος Τσάτσος, βιομήχανος.

20. Ξενοφών Ζολώτας, καθηγητής Πανεπιστημίου, διοικητής της

ΤτΕ, ακαδημαϊκός, διετέλεσε αργότερα και πρωθυπουργός και

πρόεδρος υπερκοινοβουλίου.

21. Αριστείδης Πρωτοπαπαδόκης, 1908-1966, γιος του εκτελεσθέντος μαζί των ΕΣ, Πέτρου Πρωτοπαπαδόκη.

υπουργού στη Κυβέρνηση Γούναρη, που έκοψε στα δυο το χαρτονομίσμα, πραγματώνοντας έτσι ένα αναγκαστικό δάνειο σε όλους τους κατόχους χαρτονομισμάτων, ώστε να ανεπιχέλιθαι το Κράτος στις στρατιωτικές δαπάνες της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Ο Αριστείδης Πρωτοπαπαδόκης είχε σπουδάσει ναυπηγός στη Γερμανία, στο Πολυτεχνείο του Βερολίνου, ήταν βουλευτής Κυκλάδων και υπουργός σε κυβερνήσεις Καραμανλή, υπουργός Συντονισμού τα έτη 1958-1961. Για τη ζωή του δες «Αριστείδης Πρωτοπαπαδόκης» Αθήνα 1967, χωρίς εκδόση, σ.581.

Σας ευχαριστώ ολοψύχως εκ μέρους όλων. Εσημειώσαμε μετά χαράς, κύριε Υπουργέ, την κατ' αρχήν συμπαθί σας αντίδραση προς το συγκεκριμένο αίτημα συνεργασίας του υπ' Υγείας Υπουργείου μετά του Κέντρου Διεθνών Μελετών του MIT. Είθετε μεταξύ των ολίγων, ο οποίος δια των τόσων εμβριθών και ουσιαστικών παρατηρήσεών σας, μας επεσήμανε πόσον κατανοήσατε την σοβαρότητα της μεθόδου. Εγ' ευκαίωτα, Εξοχότητε κύριε Υπουργέ, επατρέψατέ μου να ανακεφαλαιώσω τα συμπεράσματα της συνομιλίας μας, διότι τούτο είναι εξαιρετικής σημασίας δια την εξέλιξη της προσπάθειας. Ο λόγος είναι ο εξής: Προ 6 περίπου εβδομάδων, μέσω κοινού φίλου, εζήτησα από τον κύριον Πρωθυπουργόν, από την Βοστώνη να μου επιτρέψει να παρουσιάσω την ιδέαν του μαθηματικού προγραμματισμού, την συγκεκριμένην πρότασιν και την πραγματοποιήσιν της δια λογαριασμόν αρμοδίων ελληνικών υπηρεσιών υπό του Κέντρου Διεθνών Μελετών του MIT. Ο Εξοχότατος κύριος Πρωθυπουργός απήντησε ότι ευχαρίστως θα με εδέχετο διότι συν τοις άλλοις επιθυμούσε να συζητήσει μαζί μου και επί θεμάτων ατομικής ενεργείας. Η απάντησις αυτή είχε δύο συνεπείας. Αφ' ενός μεν αποφασισα ταξείδιον εις την Ελλάδα, αφ' ετέρου δε επισκεφθήν το Κέντρον Διεθνών Μελετών του MIT εις το όποιον ανεκοίνωσα την αποδοχήν του κυρίου Πρωθυπουργού να αποδοίε από εμέ την, άνευ ουδεμιάν χρηματικής επιβαρύνσεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως, συνεργασίαν των ελληνικών υπηρεσιών μετά του Κέντρου. Τούτο ευχαρίστησε τους παράγοντας του Κέντρου διότι επέστρεψαν ότι με την επάνοδόν μου εις ΗΠΑ θα εκόμιζα μιαν συγκεκριμένην ένδειξιν περί αποδοχής της προτάσεως συνεργασίας ή μη. Δυστυχώς παρά τας επανειλημμένας προσπάθειάς μου δεν κατόρθωσα να εκπληρώσω τον σκοπόν δια τον οποίον ήρθα στην Ελλάδα, δηλαδή να παρουσιάσω την πρότασιν του

Κέντρου Μελετών εις τον Πρωθυπουργόν.

(Διότι, όταν άρχισα μου 'λεγε, «πέσα στους άλλους», με έστειλε στον Κώστα Γούστη, στον Ζωύτα και σε αυτούς. Και στον Γούστη και στον Δούση. Ο Γούστης²² ήταν οικονομικός του συμβουλός. Τον Γούστη τον αγαπάω.)

«Κύριε Υπουργέ, δοθέντος ότι η ιδική σας συμπαθής αντίδρασις είναι το μόνον θετικόν στοιχείον το οποίον αποκομίζω προ της αναχωρήσεώς μου (εδώ τον καλακεύω λιγάκι, δεν είναι όλα αλήθεια) παρακαλώ επατρέψατέ μου να ανακεφαλαιώσω τα συμπεράσματά μου ώστε να δυνηθώ να τα μεταφέρω αναλλοίωτα. Κατ' αρχήν εδχατε ορισμένες επιφυλάξεις επί της αξίας της συνεργασίας οικονομολόγων και τεχνικών, επί οικονομικών θεμάτων. (Ακουσον, άκουσον!). Νομίζω ότι συμφωνήσατε ότι η τιαυτή συνεργασία είναι επιβεβλημένη λόγω των τελευταίων προσόδων της οικονομικής επιστήμης στα πλαίσια των μαθηματικών και της στατιστικής όπως επίσης και του ρόλου τον οποίον παίζει η καταπληκτική ανάπτυξις της τεχνολογίας εις την οικονομικήν άνοδον μιας χώρας. Επίσης αναγνωρίσατέ ότι η συνεργασία τεχνικών και οικονομολόγων είναι η μόνη ικανή να οδηγήσεται μιαν χώραν εις την δι' απόλυτων συμβατών μέτρων αξιοποίησιν των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας και την πλήρη χρησιμοποίησιν του εργατικού δυναμικού. Δεύτερον. Η δεύτερα επιφυλάξις σας, Κύριε Υπουργέ, υπήρξε η επί της δυνατότητος εκφράσεως δια μαθηματικών σχέσεων, του απροβλέπτου ανθρωπίνου παράγοντος.

(Ο Πρωτοπαπαδάκης έφερεν την αντίρρηση «πως είναι δυνατόν να προβλεφθεί το μέλλον, όταν κάθε άνθρωπος δρα αυτοδύναμα και ανεξάρτητα, έχοντας ελευθεράν βούλησιν!»)

Νομίζω ότι μετά την συζήτησιν αναγνωρίσατε ότι ο μαθηματικός προγραμματισμός δεν ισχυρίζεται ότι υποκαθιστά τον ανθρωπίνον παράγοντα

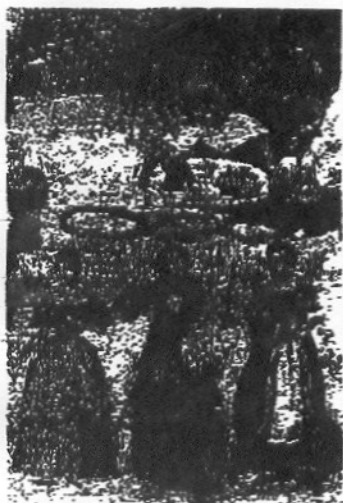
να αλλά ότι ελαττώνει την πιθανότητα σφάλματος. Τούτο δια δύο λόγους. Αφ' ενός μεν ο μαθηματικός προγραμματισμός βασίζεται επί στοιχείων, επομένως περιορίζει τον παράγοντα γνώμη εις το ελάχιστον, αφ' ετέρου όλα τα συμπεράσματά του είναι απόλυτως συμβατά μεταξύ των και προς τας επιδιώξεις της πολιτικής ηγεσίας. Επί πλέον δοθέντος ότι ολόκληρον το οικονομικόν πρόβλημα είναι διατυπωμένον μαθηματικώς προς επίλυσιν υπό ηλεκτρονικών εγκεφαλών (εννοεί υπολογιστών) αι αστάθμητοι παράγοντες δια τους οποίους θα γίνουν ασφαλείς και ασφαλένα υπόθέσεις ανεξαρτήτως μεθόδου προγραμματισμού, είναι εύκολον να διορθωθούν κατά την εξέλιξιν των εφαρμογών του προγράμματος. Η τρίτη επιφυλάξις σας ήτο επί του θέματος των στοιχείων. Νομίζω ότι συμφωνήσατε, κύριε Υπουργέ, ότι η έλλειψις στοιχείων δεν αποτελεί σπαχίρημα εναντίον της μεθόδου αλλά μέγα προτέρημά της καθόσον πρέπει διαρκώς να βελτιώνομε τα στατιστικά στοιχεία αν επιθυμούμε να προχωρήσομε μετά ασφαλούς βήματος προς το μέλλον. Όσον αφορά το επιχειρημα του κατά πόσον τα στοιχεία θα ενισχύουν ή όχι τον ήδη προγραμματισμόν και τοποθέτησιν της Κυβερνήσεως, ελπίζω, κύριε Υπουργέ, ότι επείσθητε ότι θα είναι προς μεγάλην τμήν της σημερινής πολιτικής ηγεσίας της χώρας μας το ότι απεφάσιον να προγραμματίσει την οικονομικήν άνοδον της χώρας μας χρησιμοποιούσα επισημονικάς μεθόδους και συνεργαζομένη μετά ιδρυμάτων διεθνών φήμης όπως το MIT. Παραλλήλως δε, θα είναι προς τμήν της Κυβερνήσεως το ότι λαμβάνει συνεχώς αποφάσεις προς ενίσχυσιν της ελληνικής οικονομίας χωρίς να περιμένει να κατ' ανάγκην μακροχρόνια αποτελέσματα ενός μαθηματικού προγραμματισμού. Είχατε επιφυλάξεις επί της δυνατότητος εφαρμογής των μεθόδων Pareto.²³ Νομίζω, κύριε Υπουργέ, ότι παρεδέχθη-

22 Ο Κ. Γούστης, Καθηγητής οικονομικών της Παιδείας στην London School of Economics, μιλήσας εν τω 1950, ως σύμβουλος του τότε πρωθυπουργού στα οικονομικά.
23 Ο Wilfredo Pareto, 1848-1923, παλιός οικονομολόγος, διεδύθη τον Wairas στο Πανεπιστήμιο της Λαζάννης, επεξέτεσε

τις ιδέας και προκλήσθη τον στη θεωρία της οριακής τύχη (και αβεβαιότητα της συμπεριφοράς ενός εκάστου) και εμβάθυνε την έννοια της ισορροπίας.

ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΙΕΤΕΑ: Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα

Το κορυφαίο σύγγραμμα της Έλλης Σκοπιετέα που εξετάζει το ιστορικό υπόβαθρο του εθνικισμού όπως διαμορφώθηκε στην Ελλάδα και τη Σερβία τον 19ο και τον 20ό αιώνα.

Ένα προφητικό βιβλίο που παραμένει σύγχρονο και αναλύει τις αιτίες των σημερινών εξελίξεων στην βαλκανική χερσόνησο.

Εκδόσεις Πολύτυπο

Κεντρική διάθεση:
Δημοχάρους 6α, Αθήνα
τηλ.: 210-72.32.819

τε» (όλα αυτά επί παρουσία του Κανελλόπουλου, του Μάρτη και του Τσάτσου γέγοναν, την ώρα που ερχόταν από την Ρώμη ο Κωνσταντίνος ως Ολυμπιονίκης).

• Ο Κανελλόπουλος καταλάβαινε:

Γυφτόπουλος: Αυτός τον είχε προκαλέσει. Κάθε φορά που τελειωνε κάθε σημείο, έλεγε: «κύριε υπουργέ, έχετε άλλη αντίρρηση να σας απαντήσει ο κύριος Γυφτόπουλος;». Είχε μείνει κατάπληκτος ο Κανελλόπουλος. Συνεχίζω την επιστολή: «ότι παρεδίδεχθε ότι ο επιστημονικός προγραμματισμός της οικονομικής επιστήμης και η τεράστια ανάπτυξη των ηλεκτρονικών εγκυφάλων είναι αναμφισβήτως αι λόγοι για τους οποίους η εξεύρεση όλων των δυνατών συνδυασμών στον παραγωγικό τομέα, οι οποίοι αποδίδουν την μέγιστη παραγωγή, είναι όχι μόνο δυνατή αλλά και επιβεβλημένη. Δηρωτήθητε, κύριε Υπουργέ, περί των πολιτικών συνεπειών τας οποίας θα είχε η τυχόν διαδοχή της σημερινής Κυβερνήσεως υπό μιας άλλης η οποία θα εύρισκε ότι οι υποδείξεις του μαθηματικού προγραμματισμού είναι διάφοροι των επιδιώξεων του πενταετούς. Νομίζω ότι συμφωνήσατε ότι ο ενσταντισμός της μεθοδολογίας του μαθηματικού προγραμματισμού είναι η φυσική συνέχεια των προσπαθειών σας εις το πενταετές. Επιμένω δοθέντος ότι το πενταετές δεν είναι η μόνη και τελευταία προσπάθεια της Κυβερνήσεως εις αυτόν τον τομέα θα απαιτήσει τιμήν για την Κυβέρνησιν η ανάλησις της φυσικής συνεχίσεώς του και ουχί λόγους δια κακόπιστον ανηπολίτευσιν. Αυτό νομίζω ότι υπήρξαν τα κυριώτερα των συμπερασμάτων μας. Αν παρενόησα η παρέλεσα τι, θα μου εκάματε εξαιρετική τιμή να μου το γνωρίζετε. Επί τη ευκαιρία, επιτρέψατε μου να σας εκφράσω και πάλιν την αισιοδοξίαν και την ευγνωμοσύνην μου τις οποίες αποκόμισα από την συνάντησή μας και να σας διαβιβάσω κ.λπ.»

ΜΕ ΤΟΝ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ

Στον Κανελλόπουλο πήγα ένα βήμα παραπάνω «Εσχώτατε κύριε Πρόεδρε, Ο κύριος Καραματάεας και εγώ έμεθα εξαιρετικά ευτυχείς που μας εδώσατε την τιμητικήν ευκαιρίαν να σας ομιλήσωμε περί των μεθόδων του επιστημονικού προγραμματισμού. Η κατ' αρχήν συμβαθής τοποθέτησίς σας επί του θέματος της συνεργασίας της Ελληνικής Κυβερνήσεως μετά του Κέντρου των Διεθνών Μελετών του Πολυτεχνείου της Μασσαχουσέτης προς εφαρμογήν αυτών των μεθόδων εις την Ελληνική Οικονομίαν αποτελεί την καλύτεραν ηθικήν επαβρόβειυσιν... κ.λπ. Συμφώνως προς τας υποδείξεις σας, Κύριε Πρόεδρε, εσωκλήρω ένα προσχέδιον επιστολής προς το Κέντρο Διεθνών Μελετών του MIT δια του οποίου εκφράζεται η επιθυμία της Ελληνικής Κυβερνήσεως να χρησιμοποιήσει το επιστημονικό δυναμικό του Κέντρου προς εκπόνηση μακροχρονίου και επιστημονικού οικονομικοτεχνικού προγράμματος για την Ελλάδα. Είναι θερμός πόθος όλων μας η Ελληνική Κυβέρνησις να χρησιμοποιήσει όσον το δυνατόν ταχύτερον τας άνευ χρηματικής επιβαρύνσεως προσφερόμενας υπηρεσίας του διεθνούς ιψήμης Κέντρου και αξιοποιήσει την υπ' αυτού προσφερομένην συνεργασίαν αι συνέπειαι της οποίας δεν είναι δυνατόν να υπερτονισθούν» και ακολουθεί αγγλικό κείμενο προσχεδίου απαντητικού που εδώ παραλείπεται. Η απάντηση αυτή ουδέποτε εστάλη. Μαζί έχω ένα γράμμα στο Χέλμη, που ενθουσιαστικώς και μου είπε να του σταλίσω πληροφορίες, επιστολές στον Δούση, στον Μάρτη, στον οποίον πήγα και τον Κίββα, δεν θα σου πώ την ιστορία του Μάρτη* τώρα.

• Στο επόμενο τεύχος, το δεύτερο και τελευταίο μέρος της αφήγησής του καθηγητή Ηλία Γυφτόπουλου, όπου διεκτραγωδεί το τέλος της προσπάθειας μετά και την αποτυχία συνεργασίας με τον Ανδρέα Παπανδρέου.

24. Ο Νίκος Μάρτης, βουλευτής της Μακεδονίας και υπουργός Εσωτερικών, γνωστός για βιβλία του που υπεραισιάζονται τη ελληνικότητα της

Μακεδονίας, δυστυχώς υποκειμένα σε κριτικές για τα επιχειρήματά που προβάλλει.